

Dávid Lajos:

NYOLCVAN ÉVE HALT MEG GRÓF TELEKI PÁL

Az ünnep hangulatában majdnem elmentünk az évforduló mellett, pedig már csak életének helyi vonatkozásai miatt is méltatlan lett volna elfelejtkezni róla: 80 évvel ezelőtt, 1941. április 3-án vesztette életét a tragikus sorsú magyar politikus, gróf Teleki Pál. Neve legalább annyira kapcsolódik a trianoni döntésben szerepet játszó vörös térképhez, mint a '40-es évekbeli kis magyar világhoz, vagy mint a magyar cserkészmozgalomhoz, amelynek első főcserkésze volt. Budapesten született 1879. november 1-én – gyermekéveit és ifjúságát azonban a Kővár-vidéki Pribékfalván (ma Pribilești) található családi birtokon töltötte.

A későbbi miniszterelnök középiskolai tanulmányait követően 1901-ben Budapesten szerzett jogi diplomát, de hallgatott órákat a Képzőművészeti Egyetem elődjének számító Mintarajziskolában is. Budapesti egyetemi éveiből nem hiányzott a társasági élet: sportolt, túrázott – és bolondult az autókért. Részt vett az erdélyi társaság jeles eseményein, a zsuki falkavadászatokon és a kolozsvári jótékonyági bazáron. És sok-sok kellemes napot töltött a kedves pribékfalvi kastélyban és a birtokon, amelyhez pár évvel később politikai pályafutásának kezdetei is fűződnek. Az eredetileg nyári rezidenciául szolgáló udvarház elsősorban édesapjának Teleki Gézának köszönhetően nyerte el mai formáját; a kortársak különösen szép parkjára és a család tagjainak műveiből összeállított könyvtárra hívták fel a figyelmet.

1905-ben a román többségű somkúti választókerület a budapesti parlamentbe küldte az alig 25 esztendőes fiatalembert. A választás előtt tiszteletbeli szolgabíróként tevékenykedő Pál a kampány során 600 koronát adományozott a nagysomkúti zsinagóga kifestésére; a község magyarul beszélő lakosainak fele ugyanis az izraelita felekezethez tartozott. Ekkoriban a település főterét is Teleki-térnek hívták.

1906-ban új választásokat írtak ki. Teleki Pál kihívója ezúttal Alexandru Vaida-Voevod román nemzeti párti politikus (később Románia miniszterelnöke) volt. A román nemzetiségű választóival következetesen anyanyelvükön beszélő gróf azonban ezúttal is magabiztosan nyert.

A gyér parlamenti munka és a vármegye politikai csetepatéi nem kötötték le a fiatal Telekit. Egy újsághír szerint 1905 nyarán fogadást kötött Esterházy György gróffal, hogy Budapestről autóval, vagy vonattal lehet előbb a pribékfalvi kastélyba érni. A vonaton utazó Teleki a közlekedés akkori nehézségei ellenére (gyakran előfordult, hogy a gépkocsikat megdobálták az állataikat féltő vidéki gazdák) mindössze fél órával előbb ért a családi kastélyba.

1908 késő nyarán, egy átmulatott éjszaka után, az akkor 31 esztendőes gróf fiatal arisztokraták némileg italos csoportját utaztatta saját automobilján hazafelé, valahol a Mezőségen. A jármű nehezen bírta a rossz utakat: számtalanszor lefulladt, defektet kapott. Talán az anyósülésen utazó 19 éves Bissingen-Nippenburg Johanna grófnő jelenléte tehetett, de Teleki kedélyes nyugalommal fogadta a megpróbáltatásokat. „Nem baj. Hogy lenne baj.” – ismételte a sokadik „baleset” után is, és valahogy mindig életet lehelt a járműbe. 1908. november 29-én esküdtek össze, a budapesti Szent István Bazilikában.

A fiatalok házassága mentes volt a viharoktól, hamar kitűnt azonban a kettejük közötti habitusbeli különbség. A nyughatatlan szellemi mozgékonyágban és olykor egészen

gyermeki kalandkeresésben élő Teleki Pállal egy érdeklődőbb természetű asszony is nehezen osztozott volna. Az ifjú feleség a fennmaradt források szerint nemigen vett részt férje tudományos, közéleti és hobbicélú külföldi utazásain. S Telekivel ellentétben igen jó alvó volt. Délnél hamarabb ritkán kelt fel... Két gyermekük közül Mária 1910-ben, Géza 1911-ben látta meg a napvilágot.

Valószínűleg kevesen tudják, hogy a későbbi földrajztudós – az egyetemi évek alatt kedvtelésből hallgatott előadásokon kívül – soha nem végzett földrajzi tanulmányokat. Későbbi levelezésében visszatérő elem, hogy emiatt – és saját vélt dilettantizmusa okán – ostorozza magát. Szakmai munkásságát ennek ellenére nem csak idehaza, de a nemzetközi tudományos életben is elismerés kísérte. A tudományos életben vállalt szerepének is köze volt ahhoz, hogy már 1909-től a Földrajzi Intézet igazgatója, 1911-ben a Magyar Földrajzi Társaság közgyűlése főtítkárrá választotta, s a Magyar Tudományos Akadémia is meghívta tagjai közé. Kutatásokat folytatott Európa nagy könyvtáraiban és Szudánban, valamint Észak-Amerikában tett szakmai körutat. „Japán, Zipangu” című hasonmás földrajzi atlasza „Pribéckfalva” helymegjelöléssel jelent meg 1909-ben.

Az első világháborúban a szerb, majd az olasz fronton az önkéntes „automobilisták” között teljesített szolgálatot. 1918 novemberének végén az akkori világjárvány spanyolnátha őt is ledöntötte a lábáról; a súlyos betegséggel küzdve érlelődött meg benne híres vörös térkép összeállításának gondolata. Magyarország népsűrűség alapján összeállított néprajzi térképét, a híres „carte rouge”-t, a trianoni békekonferenciára készülve készítette el.

A háborús veszteség mélyen megrendítette: „Ahhoz, hogy ez a közrend összeomoljon, és vele mindaz, amit védett, ahhoz egy hosszú előkészületre volt szükség. Hosszú évtizedek alatt [...] lassanként pusztították ki a nemzeti érzést, lassanként szívták ki a keresztény erkölcsöt társadalmunkból.” – írta.

Ezerkilencszázhusz Magyarországa, amelyben Teleki első miniszterelnökségét elvállalta, kicsi volt és nyomorúságos, az elcsatolt területekről több mint háromszázezren menekültek az anyaországba. A sors kegyetlen fintora, hogy a trianoni békeszerződést is Teleki Pálnak kellett a parlamenttel elfogadtatnia. S jóllehet a román földreform a pribéckfalvi birtokot gyakorlatilag a kastély körüli park és gazdasági épületek területére csökkentette, 1918 után is szívesen és gyakran tért vissza gyermek- és ifjúkora színhelyére, 1940-44 között is nem egyszer felkereste városunkat, a „nagybányai” előnevet viselő, de Nagybányára soha el nem látogató kormányzó helyett...

Teleki a cserkészletben látta a modellt, melynek alapján a megcsonkított országban az általa annyira szorgalmazott nemzetnevelés eredményes lehet. Fontosnak ítélte az elitnevelést, mert úgy vélte, hogy ennek hiánya kedvez a diktatúráknak. 1922-ben elvállalta a Magyar Cserkészszövetség irányítását. Egy év után betegség miatt lemondott, de haláláig megmaradt tiszteletbeli főcserkésznek.

Igazán jól csak a cserkészek között érezte magát. Részt vett a tábori életben, kivételezést nem fogadott el, életében a cserkésztörvények jelentették a zsinórmértéket. 1933-ban a gödöllői Cserkész-világtalálkozó (Jamboree) kormánybiztosa volt. Az előkészítő munka két évet vett igénybe, a nagyszabású rendezvénynek megfelelő nagyságú területet kellett találni, árnyas ligetekkel és ivóvízzel, utakkal, jó élelmezési lehetőséggel – így választották a gödöllői kastély parkját. A dzsemborin 26 000 cserkész vett részt, 5363 sátor állt a területen, naponta 80 tonna élelmiszerről és 922 ezer liter vízről kellett gondoskodni. Mindennek sikeres

megszervezéséért a nemzetközi mozgalom legrangosabb kitüntetését (Ezüst Farkas) adományozta neki.

Bár Magyarország presztízse, jó híre örvendetesen megnövekedett, s ő maga 1936-ban a Columbia Egyetem díszdoktori címét is megkapta, mégsem tudott igazán optimista lenni. Tépelő alkat volt, akinél a lendületesség, a humor és játékosság csupán elfedték a valójában komor, borúlátó belsőt. Kitűnő képességei ellenére sem volt soha felszabadult és magabiztos; olykor lelkesen hozott döntéseket, majd azokat utóbb gyakran megbánta, amint azt barátja és politikustársa, Kornis Gyula írta érzékletesen egyik visszaemlékezésében.

1939 februárjában Horthy ismét – az akkor vallás- és közoktatásügyi miniszter – Telekit bízta meg kormányalakítással. Teleki korán érzékelte a szélsőjobboldal előretörésének veszélyét. Az elvesztett területek visszaszerzése érdekében Németország és Olaszország felé forduló Imrédy-kormánytal szemben meggyőződéses angolbarát volt. S bár a II. zsidótörvényt már az ő kormányzása alatt fogadta el a parlament – sőt annak előkészítésében is szerepe volt, amit maga Teleki tagadott volna legkevésbé – kétségtelen sikere volt külpolitikájának, hogy 1939 szeptemberében megtiltotta a német csapatok átvonulását magyar területen, és megnyitotta a határt a lengyel menekülők, köztük mintegy tízezer lengyel zsidó előtt.

A magyar revíziós törekvések egyik legelkötelezettebb képviselőjeként határozott véleménye volt, hogy az Osztrák- Magyar Monarchia szétrombolása „Európán elkövetett bűntény...”, a revízió „egész Európa létkérdése”, a két bécsi döntés – Kárpátalja (1939) és Észak-Erdély (1940) visszacsatolása – így hatalmas elégtételt jelentett számára. Tragikus felismerése volt ugyanakkor, hogy a magyar területi igényeket csak a németek támogatásával lehet érvényesíteni, s hogy ez a szuverenitás feladását, a nyugati hatalmakkal való szembekerülést jelenti.

1940 decemberében a Teleki-kormány megkötötte a jugoszláv-magyar „örök barátsági szerződés”-t. Amikor alig pár hónappal később, 1941 márciusában Hitler elhatározta Jugoszlávia lerohanását, és kérte Magyarország részvételét a támadásban, Teleki nem vállalta a szerződészegést. 1941. április 3-ára virradóra főbe lőtte magát. „Szószegők lettünk – gyávaságból ... A gazemberek oldalára álltunk, mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! ... Hullarablók lettünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.” – állt a kormányzónak írt búcsúlevelében...

Gróf Teleki Pál Sírja Gödöllőn, a máriabesnyői temetőben található. Emléktábláján cserkészlilium és a következő felirat olvasható: „Dolgozott a cserkészletért és életét adta a magyar nép becsületéért”.